

DIGITALIZÁLT KORTÁRS SZÉPIRODALOM AZ INTERNETEN: HÚSZÉVES A DIGITÁLIS IRODALMI AKADÉMIA

DIGITIZED CONTEMPORARY LITERATURE ON THE INTERNET: THE DIGITAL LITERATURE ACADEMY WAS FOUNDED 20 YEARS AGO

Tószegi Zsuzsanna

PhD, címzetes egyetemi docens,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet
toszegizs@caesar.elte.hu

„A mi új honfoglalásunk azt is jelenti, minden szellemi javainkkal
föl kell hurcolkodnunk a hálóra, ez legalább olyan fontos, mint
a kereszténység fölvétele volt annak idején a megmaradás reményében.”

(Kányádi Sándor)

ÖSSZEFOGLALÁS

1997 novemberében merült föl a javaslat a *Digitális Irodalmi Akadémia* (DIA) megalapítására. Tudomásunk szerint a DIA a világon egyedülálló a tekintetben, hogy az akadémiai tagok szerzői jogi védelem alatt álló, teljes életművét teszi közzé az interneten, a nagyközönség számára szabad hozzáférést biztosítva a művekhez. A szerzői jogdíjat a kezdetektől fogva kormányzati támogatásból fedezik.

A DIA-szolgáltatás szervezése 1998 tavaszán indult; a honlap 2000. május 31-étől érhető el. 2018 tavaszán a DIA-nak harminc élő és ötvennyolc időközben elhunyt vagy posztumuszként választott tagja van. A DIA-adatbázisban jelenleg 416 000 oldalnyi szöveg férhető hozzá, az éves látogatottsága 650 000–680 000 körül stabilizálódott.

ABSTRACT

In November 1997 the proposal for establishing the Digital Literature Academy (DIA) was raised. To the best of our knowledge, DIA is unique in the world in publishing the full-fledged oeuvre of academic members on the internet providing the public with free access to the works. Copyright fees have been covered by government support from the beginning.

DIA started the spring of 1998; the website became available from 31st of May 2000. In the spring of 2018 DIA includes 30 living and 58 previously deceased or posthumous members. There are currently 416,000 pages of text available in the DIA database, with annual visits of around 650,000 to 680,000.

Kulcsszavak: kortárs irodalom, online irodalmi adatbázis, irodalmi Nobel-díj, szövegfeldolgozás, virtualitás, internet penetráció

Keywords: contemporary literature, online literary database, literary Nobel Prize, text processing, virtuality, internet penetration

1998 tavaszán jelentették be a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) program indulását. Két évtized múltán felidézzük, hol tartott az ezredforduló táján a digitalizálás és az *online* tartalomszolgáltatás, milyen technológiai és humán faktorok álltak rendelkezésre, majd áttekintjük a DIA létrejöttét elősegítő döntéseket, a legfontosabb mérföldköveket, és bemutatjuk a napjainkra elért eredményeket – melyek summázata: a kortárs magyar irodalom jeleseinek életművét online elérhetővé tevő, a maga nemében az egész világon egyedülálló kulturális projekt az indulás óta folyamatosan működik.

A DIA-PROGRAM LÉTREJÖTTÉNEK TÁRSADALMI, TECHNOLÓGIAI KONTEXTUSA

A világháló mai, elképesztően kitágult horizontjáról visszatekintve még azoknak is nehéz a húsz évvel ezelőtti helyzetet felidézni, akik tevőleges részesei voltak az informatikai technológia társadalomátalakító hatású térhódításának. Történetünk kezdetén, 1998-ban még csak öt éve létezett a WWW, a *World Wide Web*: a *Tim Berners-Lee* által 1989-ben kidolgozott alapelvek nyomán 1993. április 30-án jelentették be a világháló mindenki számára szabad, ingyenes elérését.

A web robbanásszerű terjedését három fizikai tényező egyidejű megléte tette lehetővé: kellett egy grafikus interfésszel rendelkező eszköz, az internetkapcsolat és a webes böngészést lehetővé tevő program. E három faktor együttese csak a WWW elérhetővé válása után állt rendelkezésre, eleinte csak egy szűk kör számára. Önmagában a technológia nem elegendő: az internethasználathoz nélkülözhetetlen a humán faktor, a digitális írástudás és a széles körű érdeklődésnek eleget tevő tartalom.

Ropolyi László szerint ma még nehéz fölmérni annak a jelentőségét, hogy az utóbbi három évtizedben kifejlődött a korábban egymástól elkülönülten működő reprezentációs praxisokat egységbe olvasztó „új emberi reprezentációs közeg, az internet”. A modern technikáknak kitüntetett szerepük van az „emberi lét újratermelésének történeti formálói között” – olyannyira, hogy megteremtették a lét harmadik szféráját, a virtualitást (Ropolyi, 2017).

AZ INTERNETELÉRÉS TECHNOLÓGIAI ALAPJAI

Az 1980-as évek vége felé fejlesztették ki azokat az asztali számítógépeket, amelyek alkalmasak voltak grafikus interfészek működtetésére. Ahhoz, hogy az internet csomópontjait jelentő szerverek – amelyek lehetnek a hálózati elérést, illetve a tartalmat szolgáltatató számítógépek – együtt tudjanak működni, szabványokra van szükség.

A világháló három alapvető szabványra épül:

- a böngésző és a kiszolgáló közötti információáramlást szabályozó, hipertext átviteli protokoll (Hyper Text Transfer Protocol – HTTP);
- az egyes oldalak egyedi „címet” (vagyis a tárolószerver struktúrájában elfoglalt helyét) leíró URL (Uniform Resource Locator);
- a weboldalak megjelenítését sokféle eszközön lehetővé tevő hipertext leíró nyelv (Hyper Text Markup Language – HTML).

AZ INTERNETELLÁTOTSÁG ÉS AZ INTERNETPENETRÁCIÓ ALAKULÁSA

Az 1990-es évek második felében Magyarország nagy területein még nem lehetett elérni az internetszolgáltatásokat, és igen kevesen bírtak a világháló használatához multhatatlanul szükséges digitális írástudással. 1998-ban a magyar háztartások alig egy tizedében volt számítógép, internet-hozzáférés pedig a lakások kb. 1%-ában volt. A világhálót elérő háztartások száma 2005-ig 15%-ra emelkedett (TÁRKI, 2006); ez majdnem megegyezett az akkori 15,8%-os világlátlaggal (ITU, 2018).

A nagyközönség előtt az ezredforduló táján nyílt meg az internetelérés valódi lehetősége: 1998-ban indult az iskolák és a könyvtárak csatlakoztatása a világháléhoz, és lassan elkezdett bővülni az egyéni internet-előfizetők tábora. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint az elmúlt két évtized Magyarországon fokozatosan növekszik a rendszeres internethasználók aránya a 16–74 éves népesség körében; ennek ellenére 2006-ban 3%-kal, 2010-ben és 2017-ben pedig 5-5%-kal le voltunk maradva az Európai Unió huszonnyolc tagországának átlagától; az e tekintetben élenjáró Izlandhoz viszonyítva azonban lényegesen nagyobb a hátrányunk. Az alábbiakban néhány kiemelt adatot ismertetünk a KSH 12 évet felölelő, 42 ország adatait összegyűjtő kimutatásából (1. táblázat).

1. táblázat. Rendszeres internethasználók aránya a háztartások %-ában
(saját szerkesztés a KSH, 2018 alapján)

	2006	2010	2017
EU–28	45	65	81
Magyarország	41	60	76
Izland	84	92	98

Az ENSZ szakosított szerve, az *International Telecommunications Union* (ITU) adatai szerint 2017 végén a világ lakosságának 52%-a nem volt internethasználó; ez az arány Európában 20,4%, Afrikában 78,2%. Ugyanez az adatsor a 15–24 év közötti fiatalok körében: az egész világon az adott korosztály 29,4%-a, az európai fiatalság 4,3%-a, az afrikai ifjak 59,7%-a nem használta a világhálót (ITU, 2017).

Az ITU-hoz képest a *We Are Social* néhány százalékkal eltérő adatokkal szolgál. A nemzetközi szervezet friss közleménye szerint nemrégiben fordulóponthoz érkezett a világ: a Föld népességének internethasználó hányada átlépte az 50%-ot. 2018 elején a 7,6 milliárd lakos 53%-a, 4,021 milliárd fő csatlakozott a világhálóhoz (We Are Social, 2018).

A technológiai fejlődés és az online elérhető tartalom rendkívül gyors növekedésével párhuzamosan nőtt a digitális írástudással – legalábbis annak elemi szintjével – rendelkezők száma. A fentebb idézett statisztikai adatok szerint húsz évvel ezelőtt a magyar lakosság alig néhány százaléka tudta kezelni az informatikai eszközöket – manapság viszont a 16–74 év közötti népesség háromnegyede képes erre, az iskolások körében pedig a digitális írástudás megközelíti a 100%-ot.

A TARTALOMSZOLGÁLTATÁS KEZDETEI: A NYOMTATOTT MŰVEK DIGITALIZÁLÁSA

Az irodalmi művek digitalizálása hosszú évtizedek óta a figyelem fókuszában áll. A 21. század második évtizedére eltűnni látszik a tradíció és a változás szembeállításán alapuló, a nyomtatott és a digitális könyv közötti konstruált szakadék. A számítógéppel olvasható, digitális jelekkel kódolt művek forrása vagy az analóg formában meglévő kulturális entitások digitalizálása vagy pedig a kulturális objektumok digitális úton történő létrehozása lehet (Szűts, 2013). Ez utóbbi (born digital) dokumentumokra más szerzői jogi szabályok lehetnek érvényesek, mint az analóg hordozón megjelent digitalizált (digitized) dokumentumokra.

A World Wide Weben általánossá vált HTML-szabvány jelentős előrelépést hozott a megjelenítés terén. A korábbi korszak technológiai adottságai csak a legegyszerűbb formátumú szövegek szolgáltatására voltak elegendők. A webes áttörés tette lehetővé, hogy szépen formázott, adott esetben képekkel illusztrált, hipertext hivatkozásokkal ellátott művek garmadája kerüljön föl a világhálóra, és létrejöjjenek a hatalmas gyűjteménnyel bíró digitális könyvtárak.

Már a webkorszak előtt megjelentek az első irodalmi szöveggyűjtemények, megalakultak az első digitális könyvtárak az interneten. Az úttörő kezdeményezést, a *Gutenberg-projektet* Michael Hart indította közel fél évszázaddal ezelőtt, az internet „hőskorának” számító időszakban. Az 1971 óta kizárólag civil támogatásból élő, töretlen lendülettel bővülő program 2018 elején 56 ezer szabadon letölthető, különböző formátumú digitalizált könyvet kínál az olvasóknak (Project Gutenberg, 2018).

Az 1990-es évek második felében hazánkban is fölerősödött az igény és a szándék a magyar kulturális örökség digitalizálására. Eleinte ugyan még megfogalmazódtak a digitalizálást és a hipertextualitást elítélő vélemények, de a nemzeti tradíció töretlenségét az internetes közzétételtől féltő ellenzők viszonylag hamar háttérbe húzódtak. A web színre lépésétől eltelt első néhány év a fejlett országokban olyan ugrásszerű eredményeket hozott, amelyeket nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A változástól féltő, digitális írástudással nem rendelkező hangok mellett egyre erősödtek azok a nézetek, amelyek nagyon is kevesellték a magyar kulturális örökség digitalizált reprezentálását a világhálón.

A civil kezdeményezésként megalakult *Magyar Elektronikus Könyvtár* (MEK) 1995 második felében kezdte meg a magyar nyelvű irodalmi művek online közzétételét, még a WWW előtti technológiai környezetben, de rövid idő múltán átállt a webes technológiára. A MEK 1999 őszén lett a nemzeti könyvtár egyik részlege; munkáját azóta is ebben a szervezeti keretben folytatja. A pályázati támogatások és számos önkéntes munkájának eredményeként 1997 végén 1055, 2007 nyarán 5000 dokumentum volt elérhető a hamar népszerűvé vált MEK honlapján¹; 2018 márciusában az állomány nagysága meghaladta a 17 500-at.

Cikkünk tárgya miatt két további intézményről kell még szólnunk: az egyik az 1996-ban kettős céllal létrehozott *Sulinet*, amely egyrészt megteremtette az internetelési lehetőséget a közoktatási intézmények számára², másrészt az oktatásban hasznosítható, online elérhető tartalom fejlesztését indukálta, kialakítva az ingyenesen elérhető felületet. A Sulinet a tartalomszolgáltatást 1999-ben kezdte meg; azóta az ország legnagyobb digitális oktatási tudásbázisává vált.³

1997-ben az országgyűlés elfogadta a kulturális örökség megőrzéséért és társadalmi hasznosításáért felelős közintézmények működési feltételeit szabályozó törvényt.⁴ A jogszabály – sok egyéb mellett – intézkedett a munkáját közhasznú társasági formában megkezdő *Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ* létrehozásáról. Az intézmény – amely a doménneve alapján *Neumann-ház*ként vált ismertté – elsődleges feladata a kulturális örökség digitalizá-

¹ Az első szolgáltatás 1995-ben volt elérhető (URL1), a webes szolgáltatás 1996 tavaszán indult (URL2). *Milestones. Mérföldkövek a MEK életében* (URL3).

² 1998 végéig 1564, 2002-ben pedig 2385 oktatási intézmény csatlakozott a Sulinet-programhoz. 2002-ben a középfokú oktatási intézmények 99 százaléka, az általános iskolák 20 százaléka és néhány határon túli magyar iskola rendelkezett interneteléssel a Sulineten keresztül (Internet Szolgáltatók Tanácsa, 2011, 151.).

³ A Sulinet Tudásbázis elérhetősége: URL4. Hét tudományterületen jelenleg több mint 10 000 animáció, 60 000 tesztfeladat és 100 000 audiovizuális tartalom ingyenes hozzáférését teszi lehetővé (URL5).

⁴ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

lásában való részvétel, az erre épülő hálózati szolgáltatások megindítása, továbbá az e téren folyó munkálatok koordinálása volt.

A fenti visszatekintést röviden összefoglalva: az 1990-es évek végén hazánkban az internet még meglehetősen szűk kör számára volt elérhető, és a világhálón alig volt magyar nyelven elérhető tartalom.

A DIGITÁLIS HALHATATLANOK TÁRSASÁGÁNAK MEGALKAKÍTÁSA: KORTÁRS SZÉPIRODALOM DIGITALIZÁLÁSA ÁLLAMI TÁMOGATÁSSAL

A magyar állam megalapításának ezeréves évfordulója méltó megünneplésének megszervezésére alakult 1996-ban a *Magyar Millenniumi Emlékbizottság*, amelynek alapításkori feladatai közé tartozott – többek között – a *Magyar Irodalom Háza*⁵ (MIH) koncepciójának megvalósítása (a *Károlyi-palota* 1996–2000 között zajló műemléki rekonstrukciójával együtt).

A millenniumi programok között kiemelt fontosságot kaptak az 1848-as forradalom 150. évfordulójáról szóló megemlékezések, amelyek között szerepelt egy különleges, jövőbemutató program, a *Digitális Halhatatlanok Társaságának* megalapítása. 1998 tavaszán a kulturális tárca azzal állt a sajtó nyilvánossága elé, hogy a szépirodalom kiemelkedő, a közgondolkodásra nagy hatást gyakorló szerepe és a magyar írók, költők gyakori áldozatvállalása előtt tisztelegve életre hív egy programot, amelynek egyik fontos elemeként kialakítanak egy ingyenesen elérhető digitalizált szöveggyűjteményt a kortárs írók legjavának életművéből.

A program kiemelt támogatása a rendszerváltás utáni harmadik kormány művelődési és közoktatási miniszterének, *Magyar Bálint*nak és a *Nemzeti Kulturális Alap* (NKA) akkori elnökének, *Török András*nak köszönhető. Komoly viták övezték a társaságba bekerülők kiválasztását – végül az az álláspont győzött, hogy az élő *Kossuth-díjas* és *Babérkoszorús* írók, költők legyenek az első tagok⁶, azonban a továbbiakban az új tagokat már a társaság nevezze és válassza meg.

⁵ Az 1954-ben alapított Petőfi Irodalmi Múzeum 1998. január 1-je és 1998. decembere között Magyar Irodalom Háza néven működött, két intézményt, a Magyar Irodalmi Múzeumot és a Kortárs Irodalmi Központot magába foglalva. 1998. decemberétől Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ néven folytatta munkáját, majd ez utóbbi 2000. évi megszűnése után a Károlyi Palota Kulturális Központ része lett. 2003-tól ismét önálló intézményként, Petőfi Irodalmi Múzeum néven működik (*Múzeumtörténet*. URL6).

⁶ Adminisztratív hiba miatt 1998-ban a Kossuth-díjjal és Babérkoszorúval kitüntetett írók, költők mellett négy Széchenyi-, illetve Állami-díjas író is felkértek a csatlakozásra, de a DIA megalakulása előtt visszavonták a felkérést. 1998. decemberében *Hámori József* miniszter kezdeményezte az NKA Bizottságánál, hogy az érintett *Fekete Sándor*, *Lengyel Balázs*, *Nemeskürty István* és *Rába György* is a DIA-tagok közé kerüljön. A javaslatot az NKA jóváhagyta, Nemeskürty István azonban köszönettel visszautasította a tagságot. *A DIA tagjai*: <https://pim.hu/hu/dia/az-akademiáról/a-dia-tagjai>.

A Digitális Halhatatlanok program lebonyolítását a döntéshozó a MIH keretében működő *Kortárs Irodalmi Központra bízta; ez az intézmény nyújtotta be* a megvalósításról szóló pályázatot a finanszírozással megbízott NKA-hoz. Az NKA Bizottsága az 1998. április 6-án tartott ülésén egyhangúlag határozott annak a programnak a létrehozásáról, amelynek célja „reflektorfénybe vonni az élő irodalom nagyjait, hogy az irodalom ismét divatos legyen”, továbbá a Sulinet-hálózat gazdagítása. A Bizottság az *NKA Irodalmi és Könyvkiadási Kollégiumának* keretébe utalta a támogatást, és a felhasználás előfeltételeként előírta, hogy a programot lebonyolító Magyar Irodalom Háza egy hónapon belül érvényes pályázatot nyújtson be. A szerződéskötés feltételül szabták a szerzői jogi feltételek tisztázását, valamint a Sulinet-szolgáltatás 1999. január 1-ig való megkezdését.

Mivel az NKA-ról rendelkező törvény alapján a szervezet csak két évre válhatott kötelezettséget, ezért a Bizottság a Digitális Halhatatlanok Program finanszírozására 1999-re maximum 100 millió forintot, 2000-re pedig az inflációval növelt, maximum 100 millió forintot keretösszeget hagyott jóvá (NKA, 1998).

A *Magos György* vezette *Kortárs Irodalmi Központ* nagyszabású terveket fogalmazott meg; az elképzeléseknek csak egy szelete volt a digitalizált szövegyűjtemény kialakítására vonatkozó projekt, amely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a tagságot elnyerő kortárs magyar írók, költők valamennyi, nyomtatásban megjelent művét digitalizálja, gondoskodik az életük és életművük feltárásáról, megfestesse a tagok portréit – majd mindezt szabadon hozzáférhetővé tegye a világhálón.

HALHATATLANOKBÓL AKADÉMIAI TAGOK

Az NKA jóváhagyása után haladéktalanul megkezdődtek a tárgyalások az érintett 39 íróval, költővel⁷, akik valamennyien elfogadták a feltételeket, és aláírták a műveik digitalizált változatainak közzétételét engedélyező felhasználási szerződést. A Digitális Halhatatlanok Társasága 1998. június 2-án tartotta alakuló ülését, amelyen – a tagok indítványára – a program nevét *Digitális Irodalmi Akadémiára* változtatták meg. A jelenlévők megszavazták annak az első öt jelöltnek a

⁷ A DIA alapító tagjai: Ágh István, Bertók László, Bodor Ádám, Csoóri Sándor, Dobos László, Esterházy Péter, Faludy György, Fejes Endre, Gyurkó László, Gyurkovics Tibor, Határ Győző, Hubay Miklós, Jókai Anna, Juhász Ferenc, Kányádi Sándor, Kertész Imre, Konrád György, Kuczka Péter, Lakatos István, Lászlóffy Aladár, Lator László, Lázár Ervin, Méray Tibor, Mészöly Miklós, Moldova György, Nadas Péter, Orbán Ottó, Parti Nagy Lajos, Petri György, Rákos Sándor, Rakovszky Zsuzsa, Sánta Ferenc, Somlyó György, Spiró György, Sütő András, Szabó Magda, Szakonyi Károly, Takáts Gyula, Tandori Dezső.

posztumusz taggá válását, akiknek az örökösével a Magyar Irodalom Háza meg tudott állapodni a digitalizálásról.⁸

A program keretében megkötött szerződések anyagi vonzata – az állami mecenatúra akkor még rendkívüli példája – joggal váltott ki különleges érdeklődést.⁹ A felhasználási szerződésekben meghatározott díj 1998. július 1-től illetve meg a szerzőket, függetlenül attól, hány művüket digitalizálják és teszik közzé az interneten. A szerzői jogdíjak ismert válfajaira kevéssé, az életjáradéokra inkább hasonlító havi fix összegű juttatást a döntéshozó a mindenkori minimálbérhez kötötte, hogy megóvja az inflálódástól.

A DIA PROGRAM CÉLKITŰZÉSEINEK REALIZÁLÁSA

A maga idejében előzmények nélküli program megvalósítása a következő három nagy feladatkörben zajlott (és zajlik mindmostanáig): irodalmi előkészítés, digitalizálás és online szolgáltatás.

A *DIA Szerkesztőség* számára szerteágazó, összetett feladatkört jelent az irodalmi előkészítés, amelybe beletartozik a nyomtatásban megjelent művek kiválasztása és szöveggondozása, a felülvizsgált szövegek előkészítése a digitalizálásra, az életrajzok megíratása, továbbá az írói életműveket teljeskörűen feltáró bibliográfiák, illetve az alkotókról és műveikről szóló kritikák, ismertetőik stb. (vagyis a szakirodalmi jegyzékek) összeállíttatása. E sokrétű feladatsort a DIA tagok által maguk mellé választott, a munkásságukat legjobban ismerő szakemberek látják el – ők alkotják a DIA-szakértők népes taborát.¹⁰ A szöveggondozás eredményeként a DIA Szerkesztőségben az írók által jóváhagyott, a későbbiekben is forrásértékűnek tekinthető szövegek keletkeznek (Magos, 2000).

Az irodalmi előkészítés során a DIA Szerkesztőség a lehető legpontosabban meghatározza a digitalizálandó művek műfaját, amely „vezérli” az adott mű megjelenítési paramétereit (az első időszakban a műfaj is keresési szempont volt – lásd *I. ábra*).

A projektgazda nyílt közbeszerzési pályázatot írt ki az irodalmi művek digitalizálására. A nyertes *Free-Soft Kft.* 1998–2001 között digitalizálta az előkészített szövegeket. A szerződés lejártától kezdve a DIA Szerkesztőség végzi a digitalizálási tevékenységet. A korrektúrázott szövegek maximális hibahatára 1%, vagyis szerzői ívenként négy hiba.

⁸ Az 1998-ban megválasztott posztumusz tagok: *Illyés Gyula, Mátyás Iván, Nemes Nagy Ágnes, Németh László, Szabó Lőrinc.*

⁹ A szintén havi járandósággal is járó Nemzet Színésze díjat 2000-ben, a Nemzet Sportolója díjat 2004-ben, a Nemzet Művésze díjat pedig 2013-ban alapították.

¹⁰ Az irodalmi szakértők névsora és életrajza megtalálható a DIA honlapján: URL7.

1. ábra. Keresés műfajra (2004-ben)

A feldolgozás alapja a művek kötetbe szerkesztett változata, de a digitalizálás során valamennyi mű (regény, vers, dráma stb.) egy-egy önálló fájlba kerül. Az utóbbi években új szempont alapján is csoportosították az írói életműveket: a kiválasztott alkotó oldalán a digitalizált kötetek mellett a digitalizált művek halmaza is megjelenik (2. ábra).

A fentebb hivatkozott, 1998. évi NKA Bizottsági döntés szerint a DIA állománya a Sulinetet fogja gazdagítani; ennek mikéntjéről azonban az emlékeztető nem szól. Tény, hogy a DIA állománya nem került föl a Sulinet szerverére.

A DIA online szolgáltatója a fentebb már említett Neumann-ház lett, amely a kezdetek kezdetén, már az ötlet fölmerülésekor bekapcsolódott a DIA-program megvalósításába, megteremtve a szolgáltatás informatikai alapjait, ellenszolgáltatás nélkül rendelkezésre bocsátva saját infrastruktúráját. A kulturális minisztérium javaslatára a Kortárs Irodalmi Központ és a Neumann-ház 1998. augusztus 31-én együttműködési megállapodást kötött, amelynek keretében a következő munkamegosztás alakult ki: a Kortárs Irodalmi Központ feladata volt a digitalizáláshoz szükséges anyagok teljes körű beszerzése, digitalizálásra előkészítése, az adatbázisba kerülő metaadatok meghatározása. A Neumann-ház vállalta a digitalizálási előírások kidolgozását, illetve kidolgoztatását, majd megtervezte, feltöltötte és üzemeltette az online szolgáltatást lehetővé tévő adatbázist, és elvégezte a kezelőfelület programozását (Tószegi, 2018a).

The screenshot shows the website interface for Gergely Ágnes. At the top, there is a red navigation bar with the text 'PETŐFI IRODALMI MÚZEUM' on the left and 'KIÁLLÍTÁS ESEMÉNY MÚZEUM TANULÁS' on the right. Below this, the website logo 'DIA DIGITÁLIS IRODALMI AKADÉMIA' is visible. The main content area features a portrait of Gergely Ágnes on the left, with her name 'Gergely Ágnes' in large bold letters to the right. Underneath her name is the heading 'Digitalizált művek' followed by a list of links: 'Gergely Ágnes digitalizált művei', 'Gergely Ágnes digitalizált kötetei', 'Tematikus keresés', 'Gergely Ágnes digitalizált versei', 'A Szerző művei lista', 'A Szerző kötetei nézet', and 'A Szerző versei'. To the right of the main content, there is a vertical menu with links: 'NYITÓLAP', 'A DIA-RÓL', 'IRODALMI SZAKÉRTŐK', 'ARCKÉPCSARNOK', 'FOTÓGALÉRIA', 'GYERMEKKÖNYVTÁR', 'ÉVFORDULÓK', 'DIA OLVASÓ ANDROIDRA', 'ÚJ MEGJELENÉSEK', and 'ARANY 200'. At the bottom right, there is a search bar with the text 'Keresés a DIA-n' and a search icon, and a link for 'ÖSSZETELT KERESÉS'.

2. ábra. Gergely Ágnes oldala (2018-ban)

A két intézmény közötti együttműködés két év után szorosabbá vált: 2000. október 1-jétől 2006 végéig ugyanis a DIA Szerkesztőség a Neumann-ház szervezeti keretei között folytatta tevékenységét. 2007. január 1-jétől a DIA-program gazdája ismét a *Petőfi Irodalmi Múzeum* (PIM) lett. Az átszervezés után a Neumann-ház átadta a DIA adatbázisban tárolt digitalizált szövegeket és metaadatokat, és a szolgáltatás 2008. évi újraindításáig biztosította a DIA online elérését.

NEMZETKÖZI SZABVÁNYOK ALKALMAZÁSA A SZÖVEGFELDOLGOZÁSBAN ÉS A TARTALOMSZOLGÁLTATÁSBAN

A Neumann-ház megalapítás utáni legfontosabb feladata a tervezett online szolgáltatások – köztük a DIA – technológiai alapjainak kidolgozása volt. Az intézmény az irodalmi szövegek kódolásához a komplex szolgáltatást lehetővé tevő, időtállóbb formátumú nemzetközi szabvány, az *SGML* (Standard Generalized Markup Language – ISO 8879-1986) alkalmazása mellett döntött. A magyar közgyűjtemények közül itt alkalmazták először az SGML-technológiát, amelynek bevezetése meglehetősen nagy intellektuális és anyagi befektetéssel jár, de hosszú távon nagyon kifizetődő. Az SGML-t úgy tervezték – és ez valóra is vált –, hogy a szabványos formátumban tárolt dokumentumok több évtizeden át olvashatók legyenek.

Az SGML szabványos szintaktikát használ, amely lehetővé teszi az ebben a formátumban tárolt dokumentumok írását, formai ellenőrzését, beolvasását. Magában az SGML-szabványban a jelölések (tagek) jelentése nincs meghatározva: ez a szabványt használó alkalmazás feladata. Az SGML testre szabásához meg kell határozni a feldolgozandó állomány szintaxisát, vagyis a dokumentumtípus definícióját (Document Type Definition – DTD).

Az egyik legismertebb SGML-alapokon álló alkalmazás a HTML, amelynek az SGML-hez képest nagyon leegyszerűsített értékkészlete főleg a dokumentumok formai megjelenítésére vonatkozó jelöléseket tudja értelmezni, a tartalomra vonatkozókat nem. Amióta a W3C (World Wide Web Consortium) szabványosította a HTML-t, az interneten a leggyakrabban ezzel a formátummal találkozunk.

Alig néhány évvel később világszerte elterjedt az XML (Extensible Markup Language), az SGML-szabvány könnyített, egyszerűsített változata. Az XML is egy általános célú leíró nyelv, amely úgyszintén W3C-szabvány lett. Az XML-ben sokat egyszerűsítettek az SGML eredeti szintaxisán, így könnyebb hozzá értelmezőt írni, amelynek köszönhetően az XML hamar népszerűvé vált.

A Neumann-házban 1998-ban elkészült az irodalmi művek feldolgozására szolgáló DTD, amely az SGML-ben kódolt fájlokból sok különböző megjelenítést tett lehetővé. Az intézmény pályázati támogatásból az *Oracle Library* integrált könyvtári rendszert vásárolta meg; 2006-ig ezzel a szoftverrel történt a DIA mellett a *WebKat.hu*, a *Bibliotheca Hungarica Internetiana* és az online szolgáltatásba kerülő többi rekord metaadatainak rögzítése.

A SZERZŐI JOGOK KEZELÉSE

Amint már említettük, a DIA gondolatának felmerülése pillanatában megfogalmazódott a szerzői jogok korrekt kezelésének kötelezettsége. A döntéshozók által választott megoldás: a szépirodalmi alkotások internetes közzétételéért (túlnyomó többségükben már nyomtatásban megjelent művek utánközléséért) a kulturális kormányzat jogdíjat fizet a szerzőknek. Az érintettekkel a program mindenkori „gazdája” kötötte meg a felhasználási szerződéseket: a MIH az 1998. július 1-jétől 2000 végéig, majd a Neumann-ház a 2001-től 2006-ig terjedő időszakokra. A felhasználók szempontjából fontos változást hoztak a Petőfi Irodalmi Múzeummal újra kötött – immár az alkotók egész élete során érvényes – felhasználási szerződések. A 2006-ig terjedő időszakban magáncélra le lehetett tölteni a műveket; ez a lehetőség azonban 2007-től megszűnt, azóta a felhasználók csak a képernyőn olvashatják a digitalizált alkotásokat.

A felhasználási szerződésben meghatározott havi jogdíj független az interneten közzétett, illetve a felhasználók által olvasott művek számától és terjedelmétől. A finanszírozás jellegét tekintve a fix díjazás jobban hasonlít az életjáradékra,

a jogalapja azonban az írói életművek internetes közzétételének engedélyezése. A posztumuszként megválasztott tagok jogörökösével egyösszegű szerződést köt a projektgazda intézmény. Fontos elem, hogy a DIA felhasználási szerződés semmiben nem korlátozza az érintett alkotók szerzői jogait: műveiket ott és akkor jelentethetik meg, amikor csak akarják.

A DIA-PROGRAM ONLINE SZOLGÁLTATÁSA 2000-TŐL NAPJAINKIG

Az akkor 86 éves *Határ Győző* közreműködésével, a 2000. május 31-én tartott ünnepélyes megnyitón vált elérhetővé a DIA állománya az interneten (3. ábra).

3. ábra. A DIA nyitólapja 2000-ben

A DIA-program online szolgáltatásai 2012-től (URL8):

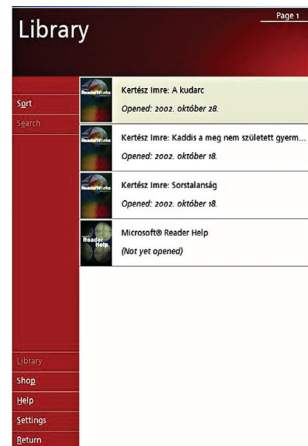
- Létrejött a tagok digitalizált műveiből felépülő, egységes elvekre épülő, strukturált szöveggyűjtemény, amely az élő írók esetében folyamatosan gyarapodik az új műveik megjelenését követően.
- Az egyes alkotókról készült oldalakon olvashatók az életrajzok, a megjelent műveikről készült, teljességre törekvő bibliográfiák, továbbá a róluk szóló szakirodalom.
- A művek metaadatait, illetve szövegét visszakereshetővé tevő adatbázis teszi lehetővé a tájékozódást a digitalizált könyvek adatai, illetve a művek keletkezésére vonatkozó információk között.

- 2000–2008 között a műveket a műfajuk alapján is lehetett keresni.
- Az *Arcképcsarnok* menüpont alatt láthatók az élő tagokról a DIA-program által megrendelt, neves festők által készített arcképek.
- 2008 óta folyamatosan bővül az írók életével kapcsolatos eseménytörténet: fotók, hang- és videofelvételek, egyéb érdekességek gazdagítják az oldalakat.
- Külön menüpontban tekinthetők meg az Új megjelenések; ez a menü a bekerülés időrendjében sorolja fel az utóbbi két évben az állományba került digitalizált műveket.
- Tematikus válogatások: a *Gyermekkönyvtár* a legfiatalabb korosztály számára írt műveket gyűjti össze, az *Arany 200* menüpont alatt pedig az *Arany János-hoz* kapcsolódó írásokat lehet olvasni.
- Évente közzéteszik a DIA-tagok születési és halálozási dátumához kapcsolódó évfordulónaptárt.
- Népszerű új szolgáltatás a *Napi idézet*, amely az adatbázis mélyéről hoz fel színre naponta egy-egy művet.

KERTÉSZ IMRE NOBEL-DÍJA

Az első magyar irodalmi *Nobel-díj* rendkívül pozitív hatást gyakorolt a DIA-programra és általa a magyar kulturális örökség digitalizálási törekvéseinek valóra váltására. Egycsapásra ismertté vált a DIA honlapja, amikor 2002. október 10-én felröppent a hír: *Kertész Imre* kapta meg az irodalmi Nobel-díjat. Az *irodalmiakademia.hu* oldalon az olvasók rendelkezésére állt Kertész Imre addig megjelent összes könyve, köztük a kitüntetett regény, a *Sorstalanság*, amelynek nyomtatott változata akkor gyakorlatilag nem volt kapható.

A DIA adatbázisban tárolja a digitalizált műveket: ahhoz, hogy a felhasználó eljusson az olvasásig, 2002-ben minimum öt kattintásra volt szükség¹¹, és a tapasztalatok szerint ez túl sok. Ennek ismeretében az intézmény vezetése úgy döntött, Kertész Imre regényeit közvetlenül elérhetővé teszi mindkét honlap

4. ábra. Kertész Imre regényei e-PUB-formátumban (2002-ben)

¹¹ A 2000-től 2008-ig terjedő első időszakban a DIA-honlapra belépve megjelenő segédablakban el kellett fogadni a szerzői jogi feltételeket. Miután a 2007-ben új feltételekkel megkötött felhasználási szerződések alapján megszűnt a letöltési lehetőség, erre a közbenső lépésre már nincs szükség. A szolgáltatás 2008. évi újraindulása óta minimum négy lépésben lehet eljutni a művek olvasásáig.

(a DIA és a Neumann-ház) nyitó oldalán, HTML-, ePUB-, majd PDF-formátumban is (4. ábra). A Nobel-díjat óriási érdeklődés övezte: Kertész Imre műveit három hónap alatt 155 ezren nézték meg a két honlapon (Tószegi–Kora, 2003).

A KÖNYVDIGITALIZÁLÁS ÉS AZ ÚJ PUBLIKÁCIÓS PARADIGMA

A két évtizedet átfogó visszatekintést azzal zárhatjuk, hogy a magyar kulturális örökség digitalizálási palettáján a DIA-program igazi sikertörténet. A szolgáltatás széles körben vált ismertté és kedvelté, amelyet az évi 650–680 ezer látogató is bizonyít.

Alig negyedszázados léte alatt jelentősen átalakult a világháló, amely az első időszakban az információhoz való korlátlan hozzáférés ígérétevel kecsegtetett. A kezdetekkor a meglehetősen kis létszámú felhasználói réteg azzal a reménnyel fogadta és ünnepelte az új technológia által lehetővé tett webes tartalomszolgáltatást, hogy az a közjót, az egyetemes tudás és az emberi kreativitás terjedését, továbbá a demokrácia és a szabadság kiteljesedését szolgálja.

Nem kellett azonban két évtized sem ahhoz, hogy tanúi legyünk az internet teljes átalakulásának. Az első jelek már a széles sávú elérést lehetővé tevő web 2.0 megjelenésekor megmutatkoztak. Az addig passzív befogadói létre szorított felhasználók aktív tartalom-előállítóká váltak, és kis idő múltán elképesztő mennyiségi fölénybe kerültek az immár „hagyományossá” váló, intézményesült, professzionális online tartalomszolgáltatásokhoz (digitális könyvtárakhoz, webes folyóiratokhoz és szövegkiadásokhoz stb.) viszonyítva.

Ma már az a kérdés: a 21. század elején exponenciálisan növekvő „újmédia” közegében miként lehet a kellő figyelmet fenntartani a klasszikus könyvkiadás termékeit egy digitális könyvtári adatbázisban hozzáférhetővé tevő online szolgáltatás iránt?

Vilém Flusser azon elmélkedve, van-e jövője az írásnak, arra a következtetésre jutott, hogy „most a digitális kód a betűk ellenében működik, hogy meghaladhasssa azokat”. Véleménye szerint a digitális kódon alapuló kibernetikus gondolkodás a folyamatszerű, lineáris gondolkodás „elkötelezett ellenfele”. A szövegeknek három évezred „kemény harca után”, a 18. században sikerült a képek uralmát visszaszorítaniuk. „A jelenlegi csata nem fog ilyen soká tartani. A digitális gondolkodás sokkal gyorsabban viszi győzelemre az ügyet” (Flusser, 1997).

Lassan eltűnőben az a nemzedék, amely felnőttként találkozott először a számítógéppel. A múlt század derekán született „baby-boom” generáció azonban hiába tanulta meg használni az informatikai eszközöket, értékrendje, gondolkodásmódja alapvetően nem változott meg. Közöttük és a mai tizenévesek Z generációja között óriási szakadék keletkezett az „újmédia” használatában és a hozzá fűződő viszonyban.

A Z generáció tagjainak mindennapjai az „általános és folyamatosan növekvő, turbulensen változó, folyton újat kínálni akaró kínálatoldali többlet” bővületében telnek, amelynek „logikus következménye az időnyomás”, mivel egy egységnyi dologra mind kevesebb és kevesebb idő marad (Soós–Töröcsik, 2015). A figyelemgazdaság óriási intenzitással követeli magának a felhasználók idejét, jól tudva, hogy a figyelem nem racionális tevékenység. A gondolkodás két rendszere közül a figyelem felkeltéséért a Nobel-díjas *Daniel Kahneman* által leírt 1. rendszer felelős, amely automatikusan, gyorsan dolgozik, és „tevékenységéhez nem társul a tudatos kontroll élménye” (Kahneman, 2013, 28.). Ilyen körülmények közepette vajon meddig lesz olvasójuk a nyomtatott kötetek digitalizált adatbázisainak?

Ma még nyitott kérdés, hogy a mai és az utánuk jövő generációk igénylik-e a Digitális Irodalmi Akadémiához hasonló szöveggyűjteményeket, de bízni kell abban, igaza lesz az ismert médiatörténésznek, *Frédéric Barbier*-nek: a könyvtárakra – legyenek bár fizikailag létező vagy virtuális erőforrások – szükség lesz, mert ők nyújtanak biztonságos helyszínt a 21. század gazdag információs térségében. A hitelt érdemlő intézményi háttér az információk összegyűjtésével és az erőforrások megszervezésével egyfajta rendet, érthetőséget, biztonságot teremt az egyre kaotikusabbá váló interneten. A felhasználóknak szükségük van az autentikus helyekre, a hiteles forrásgyűjteményekre (Barbier, 2013, 289.).

JEGYZETEK

A szerző köszönetet mond *Radics Péternek*, a DIA Szerkesztőség vezetőjének önzetlen segítségéért.

A kézirat leadása, 2018. március 28. óta eltelt időszakban újabb élő és posztumusz tagokkal bővült a Digitális Irodalmi Akadémia. A 2018. szeptember 17-i ülésen Lengyel Péter lett az új tag, Hajnóczy Pétert és Vasadi Pétert posztumusz tagnak választották.

A DIA Szerkesztősége az év folyamán saját erőből jelentős fejlesztésbe kezdett. 2018. november derekától teljesen megújult a keresőfelület, amely immár nemcsak asztali és hordozható számítógépeken, de a rezponzív technológia alkalmazásának köszönhetően mobil eszközökön is kényelmesen, könnyen elérhetővé teszi a DIA teljes állományát (Tószegi, 2018b).

IRODALOM

Barbier, F. (2013): *Histoire des bibliothèques: d’Alexandrie aux bibliothèques virtuelles. (collection «U histoire»)* Párizs: A. Colin

- Flusser, V. (1997): *Az írás*. Budapest: Balassi Kiadó, 122–123.
- Internet Szolgáltatók Tanácsa (2011): *20 éves a magyarországi internet*. Budapest: Internet Szolgáltatók Tanácsa. <http://mek.oszk.hu/18700/18732/18732.pdf>
- ITU (2017): *ICT Facts and Figures 2016*. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2016.pdf>
- ITU Statistics (2018): *Global ICT developments, 2001–2017*. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>
- Kahneman, D. (2013): *Gyors és lassú gondolkodás*. Budapest: HVG
- Kányádi Sándor emlékezése Illyés Gyulára (2003): A magyarok seregtelen vezére. *A Nyugati Jelen irodalmi melléklete*. 3, 18, 2003. április 5.
- KSH (2018): *Rendszeres internethasználók aránya (2006–2017). A 16–74 éves személyek százalékában*. https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tin00091.html
- Magos Gy. (2000): Tájékoztató a Digitális Irodalmi Akadémiáról. *Hungarológia*, 1–2, 119–132. <https://pim.hu/hu/digitalis-irodalmi-akademia/magos-gyorgy-tajekoztato-digitalis-irodalmi-akademiarol>
- NKA (1998): *Emlékeztető az NKA Bizottságának XXXIII. üléséről, 1998. április 6.* [Kézirat] Nemzeti Kulturális Alap irattár, 300/02/98/TA
- Project Gutenberg (2018): Free e-books. <http://www.gutenberg.org/>
- Ropolyi L. (2017): Virtualitás mint harmadik létszféra. *Magyar Tudomány*, 178, 8, 918–928. <http://www.matud.iif.hu/2017/08/05.htm>
- Soós J. – Törőcsik M. (2015): A Z generáció és a figyelem. In: Törőcsik M. (szerk.): *A Z generáció magatartása és kommunikációja*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 88–103.
- Szűts Z. (2013): *A világháló metaforái*. Budapest: Osiris Kiadó
- TÁRKI (2006): *Feketén, fehéren. TÁRKI Monitor Jelentések 2005*. Budapest: TÁRKI. <http://mek.oszk.hu/13400/13415/13415.pdf>
- Tószegi Zs. (2018a): A Digitális Irodalmi Akadémia első két évtizede. In: Kiszl P. – Csík T. (szerk.): *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018*. Budapest: ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 155–165. DOI: 10.21862/vkkv2018
- Tószegi Zs. (2018b): Megújul a húszéves Digitális Irodalmi Akadémia szolgáltatási rendszere. *Könyvtári Figyelő*, 28, 64, 4, 526–535.
- Tószegi Zs. – Kora A. (2003): Az irodalmi Nobel-díj hatása a Neumann János Digitális Könyvtár életére. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 50, 3, <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/download/1711/2510>
- We Are Social Special Reports (2018): *Digital in 2018: World's Internet Users Pass the 4 Billion Mark*. <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>

URL1: [gopher://gopher.mek.iif.hu](http://gopher.mek.iif.hu)

URL2: <http://mek.iif.hu>

URL3: Milestones. Mérföldkövek a MEK életében. <http://mek.oszk.hu/joomla/egyesulet/esemenyek/mek15/merfoldkovek.htm>

URL4: <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu>

URL5: https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/media/OH_mediaajanlat.pdf

URL6: <https://pim.hu/hu/muzeum/rolunk/muzeumtortenet>

URL7: <https://pim.hu/hu/dia/irodalmi-szakertok>

URL8: www.dia.hu